

szemle

Tanulmány a 18–19. századi szlovák telepítésekről

A Szatmárnémetiben élő Paul Dancu¹ helytörténésznek a XVIII. és XIX. század elei Szatmár, Ugocea és Máramaros megyei szlovák telepítésről írott kétnyelvű – román és szlovák – munkája² Nagylakon jelent meg 1997-ben az Ivan Krasko Művelődési és Tudományos Társaság kiadásában, Ondrej Štefanko gondozásában (és szlovákra fordításában).

A munkáról helytörténeti és nyelvtudományi (onomasztikai) hasznosíthatósága miatt kell felfigyelnünk, történeti névanyaga ugyanis huszonkét települést érint, amelyek közül Románia mai területén (Szatmár megyében) található Sárközújlak (Livada), Bujánháza (Boinești), az Avas hegység övezetében Lajosvölgy (Huta Certeze), egykori máramarosi bánya-telepek: Felsővisó (Vișeu de Sus), Aknasugatag (Ocna Șugatag), Aknaszlatina (Ocna Slatina), Felsőbánya (Baia Sprie), Erzsébetbánya (Băiuț), Láposbánya (Lăpuș), Rónaszék (Coștiui; Rona³), (Kárpátalján) Gyertyánliget (Kobilecka Poljana; Kabola Polyana⁴), Rahó (Rahiv⁵, Rachov⁶), (az egykori Ugocea megyéből) Nagytarna (Tarna Mare), Halmi (Halmeu), Kőkényesd (Porumbesti), Ukrajnában, Kárpátalján

található Királyháza (Koroleve), Magyarországon pedig Szabolcs-Szatmár- Bereg megyében: Pátyod, Cseke, Nyírcsaholy, Papos, Pusztadobos, Márokpapi és Csegöld.

A tanulmány elején felvázolt rövid történeti keret arra utal, hogy a tárgyalt övezet földbirtokosai a 18. század első évtizedeit követően, illetőleg a 19. század elején is a földjeik megművelése céljából a háborúk és a járványok által erősen megritkított lakosság pótlására Németországból svábokat, Kárpátaljáról ruszinokat, Zemplén, Sáros és Ung és Szepes megyéből szlovákokat telepítettek.

A szerző minden település esetében említi a település egykori birtokosait, utal lakossága számára, vallására, a falut (községet) sújtó, elnéptelenítő körülményekre, ezt követően pedig számba veszi a munkaerő pótlására betelepített ruszin, illetőleg szlovák jobbágyokat.

A legterjedelmesebb anyag a szerző szülőfalujáé, Sárközújlak szlovák névanyaga. Danku Pál az egyházi anyakönyvek alapján nemcsak a falu szlovák eredetű családjainak névanyagát (és a telepítés utáni eredeti írásmódot) közli, hanem azt is feltérképezi, hogy a telepe-

1. Neve – szerzőként – három alakban is előfordul: Dancu Pál, Danku Pál, Paul Dancu. Szatmárnémetiben született 1963. október 23-án, gépészmérnök (Temesvári Műszaki egyetem, 1988), posztgraduális szlovák nyelvképzés (Pozsony, Komenius Egyetem, 2003), a Romániai Szlovákok és Csehek Demokratikus Szövetsége Szatmári szervezetének elnöke (1997-től). Magyar, román és szlovák nyelvű helytörténeti tárgyú írásai gyűjteményes kötetekben jelentek meg.

2. Colonizarea slovacilor in comitatele Satu Mare, Ugocea și Maramureș din secolulul XVIII și începutul secolului XIX – Kolonizovane slovakov do Satmárskej, Ugočsekej a marmaroșskei župy v 18. a začiatkom 19. storočia, Nădlac – Nagylak, 1997.

3. Szlovák neve.

4. Szlovák neve.

5. Kárpátalján van, ukrán neve.

6. Szlovák neve.

sek Magyarország melyik megyéjéből, melyik járásából, melyik falujából érkeztek.

Sárközújlak telepeseiről így tudjuk meg, hogy báró Vécsey Miklós a saját Zemplén megyei birtokairól telepítette át a jobbágyokat, ott ugyanis igen magas volt a népszaporulat. Az áttelepített szlovákok többsége a Zemplén megyei Ércfalváról (szl. Rudlov) érkezett. Áttelepülésüket a jobbágyok két feltételhez kötötték: legyen római katolikus templomuk és az ő nyelvükön beszélő papjuk.⁷

Paul Dancu munkájában utal a sárközújlaki – de ez érvényes a többi településre is – szlovákok asszimilációjának folyamatára, illetőleg ennek okaira is. Az első tényezőknél a megtelepedésük módját tartja, ugyanis nem alkottak külön települést, részben magyarok lakta faluban telepedtek le. Ezt kiegészíti az a tény, hogy a környező falvakat is magyarok vagy németek lakták. Jelentős tényező, hogy a szlovák telepeseik között nem voltak helyi értelmiségiek, s asszimilációjukat az is előmozdította, hogy felekezeti iskolájukban fokozatosan magyarul tanultak.

Az I. világháború után a román hatóságok a román nyelvű állami iskolai oktatást szorgalmazták, a régió lakossága azonban ellenszegült az erőszakos románosításnak, ellenakciót váltott ki, s a szlovák származású lakosság is a magyar tannyelvű felekezeti oktatást választotta.

Tanulmányában a szerző magyaros írásmódban közli a faluban ma élő szlovák eredetű családneveket (zárójelben az eredeti szlovák alakot is), illetőleg külön felsorolja az idők folyamán eltorzult írásmódú szlovák családneveket.

A családnév anyagot nemcsak Sárközújlak, hanem a többi település esetében is az egyházi anyakönyvek alapján

közli. Az anyakönyvek utalásai alapján nyomon követhető a letelepült szlovák családok kirajzása is a szomszédos vagy a közeli falvakba.

Némelyik plébánia Historia Domusában,⁸ a plébános feljegyzései között a szlovák etnikumú hívők 20. századi állapotára, identitástudatára vonatkozó feljegyzéseket is találhatunk. Így a Lajosvölgyén 1938-ban keltezett bejegyzés megállapítja, hogy a hívek anyanyelvük és ősi hagyományaik védelme érdekében kérelmezték, hogy a keresztelőt, a házasságkötést a román nyelv helyett szlovákul végezzék, szlovákul gyónhassanak, a templomi énekeket is szlovákul énekelhessék. Azt kérték az egyházi hatóságoktól, hogy a hitoktatás is szlovák nyelven történjék. Kérték azt is, hogy az iskolában a hittanórákat ne az állam által kötelezett román nyelven tartsák, hanem szlovákul, másként a román nyelvű állami iskola helyett szlovák nyelvű felekezeti iskolát létesítenek.

A máramarosi aranybányákba nem földbirtokosok, hanem az Államkincstár telepítette a német (cipcer) és szlovák szakmunkásokat, mégpedig a Szepességből. A tanulmány falvanként közli a bányatelepekre érkezett szlovák betelepítettek nevét. Telepítésük a 19. század első évtizedeiben történt.

Danku Pál tanulmányából megtudjuk, hogy Szatmár megyében, Pátyodon, a földbirtokos Bagossy család már a 18. század elején telepített római- és görög katolikus szlovákokat; a Kende család az akkor kizárólagosan református Csekén a 18. század végén telepített jelentős számú katolikus szlovákot, a lényegében pusztá Nyírcsaholyban 1814-ben telepedett meg az aratásra szerződött néhány szlovák család (aztán őket követték az újabb telepeseik), Paposra ugyanebben az időben érkeztek Zemplén és Sáros

7. Templomuk 1799-ben készült el, papjuk Josef Köck volt. Az 1804-ben alapított Szatmári Római Katolikus Püspökség a trianoni békekötésig mindvégig biztosította, hogy lelkészeik szlovákok lakta területről származzék, avagy éppenséggel szlovák származású legyen.

8. Plébániatörténet. (Évenként vezetett eseménynapló.)

megyéből. Csegöld a Vécsey bárók birtoka volt, a szlovákok telepítése itt a 18. században a sárközújlakhoz hasonló körülmények között történt.

A Szabolcs megyei Pusztadobos (Nyírmadán élő) birtokosai 1804-ben telepítették le az Ung, Sáros és Zemplén megyéből érkező elszegényedett szlovák családokat, római és görög katolikusokat.

A Bereg megyei Márokpapi telepesei a Zemplén megyei Varannó környékéről érkeztek 1796-ban.

A kutatók számára hasznosak a könyv mellékletei: a Sárközújlakon 1800-ban létezett, utólag eltűnt szlovák családnevek, az 1825–1850 közötti nagybányai szlovák bányászok nevei, a

sárközújlaki római katolikusok és plébánosuk közötti szerződés (1799-ből), a sárközújlaki bérházasok (150-en) névsora 1805-ben, stb.

A jegyzetanyagban olvashatók: a forrásul használt könyvészet, a tanulmányozott anyakönyvek, az oral history (szóbeli közlések) adatközlői.

Az egyes falvakra lebontható közvetlen településtörténeti adatok mellett a szlovák névanyag nyelvtudományi elemzése alapján a szlávok az országon belüli migrációjára, esetenként más, országhatáron túli régiókkal való kapcsolataira utaló adatokat nyerhetünk.

Bura László

Egy küldetéses ember

A Szovjetunió széthullásakor Kárpátalját a független Ukrajna leendő „Svájcaként” emlegették. Természeti adottságai, földrajzi helyzete alapján alkalmas is lehetett volna erre a szerepre. Aztán ahogyan teltek-múltak az évek, az optimista jövőkép is halványodni kezdett, sőt egyre kevesebb szó esett az ott élő kétszázazernyi magyar sorsáról is.

Így van ez még ma is! A magyar belpolitikában aránytalanul többen beszélnek Erdély, a Felvidék és a Délvidék magyarságáról, a kisebbségi lét problémáiról, mint a kárpátaljai magyarokról. Szószólók kellenének, küldetéses emberek, olyanok mint Skultéty Csaba, aki csak pár évet élt Kárpátalján, mégis örökre elkötelezte magát ezzel a vidékkel.

A Felvidéken született, innen költözött a család Kárpátaljára, az apa új hivatali helyére. Itt érettségizett, de pár év múlva, 1945-ben el kellett hagynia Kárpátalját. 1951-ben már Münchenben találjuk,

ahol a Szabad Európa Rádió szerkesztője egészen nyugdíjazásáig.

Az Ung partján töltött évek kitörölhetetlen nyomokat hagytak életében. Igazolják ezt a kötetbe válogatott tanulmányai, újságcikkei és a vele készített interjúk.

Az első írás 1973-ban született és mintegy a kötet bevezetéseként végigköveti Kárpátalja és az ottani magyarság sorsát, történetét a II. világháborútól az 1970-es évekig. Az író az eseményeknek 1945-ig szemtanúja is volt, így a személyes emlékek felidézése még hitelesebbé teszi a leírtakat.

„A kárpátaljai magyarság szellemi élete” címmel a kötet legterjedelmesebb írása következik. Az előadás a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör rendezvényén, 1980-ban hangzott el. A nyelvhasználatról a periodikáig a szellemi élet teljes vertikumát igyekszik alaposan elemezni. Idézi a Kárpáti Igaz

Szó című magyar nyelvű napilap cikkeit, a Komszomol, a Kárpáti Ifjúság, a Vörös Zászló írásait. Megállapítja, hogy azok a Rákosi-rendszer keserveit elevenítik fel és nem jelentenek többet „*politikai fűrészpornál és termelési buzdításnál*”.

Igaz, hogy az oktatásban a magyar nyelv használata viszonylagosan szabad – mintegy hetven magyar nyelven oktató általános és középiskola működik – ugyanakkor a tankönyvek segítségével tudatos történelemhamisítás folyik. A diákok elképesztő hazugságokat tanulnak a magyarság, a magyar nép történetéről.

Elismeréssel szól viszont az Ungvári Állami Egyetem Magyar Tanszékéről. Az itt dolgozó néhány ember komoly tudományos és ismeretterjesztő munkát végez. Ha a magyar nyelvű periodikákban olvasásra érdemes írás jelenik meg, az többnyire tőlük származik.

1991-ben Balla Gyula készített interjút Skultéty Csabával. Az interjúból egy részlet került a kötetbe „*Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig*” címmel. Az olvasók többsége számára teljesen új életrajzi adatok mellett Skultéty elmondja azt is, hogy milyen kemény harcot kellett vívnia a Szabad Európa Rádió Szerkesztőségében a kisebbségi sorban élő magyarokról szóló műsorokért.

A kötetben gondosan válogatva és szerkesztve további huszonhat újságcikk, interjú vagy rádióműsor található még. Témájukat tekintve igen színesek, sokrétűek, de valamennyi a kárpátaljai magyarság sorsáról szól, legyen szó Késmárkról, Nagykaposról, Benesről, Ravasz Lászlóról, a várakról, vagy a ruszin autonómiát álmódó Bródy Andrásról.

1989-ben Skultéty Csaba két írásában is foglalkozott a „*peresztrojka*” kárpátaljai hatásával. A változásokat sorjázva örömmel állapította meg, hogy Kárpátalján friss szelek fújnak. Új jelszó született mely így hangzik: „*merj magyarnak lenni!*” Az élet számos területén

olyan változások, könnyítések történtek, amelyek Romániában Nagy Csehszlovákiában elképzelhetetlenek. Megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a nyomtatott szó szabadabban, az előírt ideológiától mentesebben használható. Megindult a kishatárforgalom és március 15-ét ugyanúgy ünnepeleheték, mint Budapesten.

Alig öt esztendő múlva a „*Magyar hétköznapiak Kárpátalján*” című írásában már nem volt ennyire derülátó. A gazdasági összeomlás előtt álló országban megerősödött az ukrán nacionalizmus. A mindennapi megélhetés gondoljai morálisan aláásták a társadalmat. „*Ennek légkörében – mondja – a kárpátaljai terület és benne a beregszászi magyar körzet autonómiatörekvései csakúgy, mint a határ közeli szabad gazdasági övezet terve, egyelőre csak ábrándnak bizonyult.*”

Magam teszem hozzá most tizenöt esztendővel később, hogy mindez még mindig csupán ábránd, pedig ez lett volna az alapja annak, hogy Kárpátalja Ukrajna „Svájca” lehessen...

Skultéty Csaba optimizmusa azonban Kárpátalja jövőjét illetően mégis kikezdehetetlen. „*E vidék magyarsága túlélte a történelem viharait, a vérvesztéseket, a holokausztot, a deportálásokat és a nemzeti kiközösítést. Mindez olyan vitalitásról tanúskodik, melynek birtokában kedvezőbb körülmények között e nemzetcsoport újra magára találhat.*”

Csak küldeteses emberek kellenének – fűzöm tovább az író gondolatait – Kárpátalján és az anyaországban egyaránt.

Skultéty Csaba írásait Kun Miklós a kötet bevezetőjében tanúvallomásoknak nevezi. Nos, igazán jó szívvel ajánlom ezek a tanúvallomásokat minden kedves Olvasónak!

Skultéty Csaba: Kárpátalja magyarsága a viharok sodrában. KAIROSZ Kiadó. Bp., 2009. 193 p.

Nagy Ferenc

Illetlen megjegyzések

Olvasó, olvasás, olvasnivaló. A definíció általában lényeges, sőt nélkülözhetetlen dolog: a helyes megértéshez ugyanis szükség van arra, hogy előzetesen lehetőleg jól pozicionáljuk a dolgokat, amelyekről a későbbiekben szó lesz. Mivel itt *olvasóról, olvasásról és olvasnivalóról* lesz szó, helyesnek tűnik bevezetésnek ezeket a fogalmakat értelmezni. A jelen esetben ez már csak azért is különösen fontos, mert maga az itt bemutatandó (a recenzens nézőpontjából: olvasott, az ismertetés olvasói nézőpontjából [remélhetőleg]: olvasandó) mű legfőképpen maga sem másról, mint éppen az olvasásról szól. Vagyis nemcsak az olvasottakról, az olvasnivalókról, hanem arról, hogy *mit is jelent olvasni, pontosabban szólva: jól olvasni.* A könyv mottójában Nabokovval együtt ezért is kérdezi Onder Csaba: „Akkor hát mi a megfelelő eszköz, amelyet az olvasónak használnia kell?” Az igazi választ persze nehéz (talán lehetetlen) erre megtalálni, de azért kapunk egy használható definíciót: „A jó olvasó az, akinek van fantáziája, memóriája, szótára és némi művész érzéke... Bármilyen furcsa, az ember nem olvashat el egy könyvet: csak újraolvashat. A jó olvasó, a nagy olvasó, az aktív és kreatív olvasó az újraolvasó” (Nabokovtól idézi Onder: 102). Ilyen értelemben Onder Csaba tanulmányai, esszéi kétségtelenül *jó olvasót* mutatnak.

A szövegek olvasásának (olvasandóságának, olvashatóságának stb.) kérdéséhez mindjárt hadd ajánljam a kötet egyik könnyen olvasható, de (ravaszul? véletlenül?) utolsónak helyezett írását: „Tanácsok egy ifjú olvasónak” (226–235). Egyébként, bevallom, én ezt olvastam először, mert valahogy úgy éreztem, hogy nekem is szükségem lehet (bár ifjú nem vagyok, szóval itt legfeljebb a nosztalgia meg a kíváncsiság működött...) az

olvasásra vonatkozó tanácsokra. Nos, a könyvben talált tanácsok hasznosak, és nem mellesleg érdekesek is, úgyhogy bízom benne, megbocsátható az alábbi kissé hosszabb idézet. Már csak azért is, mert a részlet alapján némi képet kaphatunk Onder Csaba elbeszélésmódjáról is. Először azt akartam írni, hogy „képet kaphatunk Onder Csaba stílusáról”, de jobbnak találtam a „stílus” helyett az „elbeszélésmódot”, hiszen a szövegek többségében Onder valóban „*elbeszél*”. Elbeszél a szónak abban az értelmében, hogy érdekesen, színesen történeteket mond el, természetes, minden görctől mentes mesélő kedvvel, néha már szinte dramatizálva az irodalomtörténetet, azt valóban *történetté* formálva, olyan valamivé, ami érdekes, élettel, színnel teli történés, nem poros, esetleg pusztán megtanulandó ismeretanyag. Elbeszélések ezek a szövegek nem ritkán abban az értelemben is, hogy a(z élő)beszéd közvetlenségét idézik, olykor akár a vállalt erős szegmentáltsággal, a kialakuló gondolatmenet kitérőkkel tarkított útjaival (ehhez hadd utaljak a gyakori lábjegyzetekre: sokszor éppen olyan fontos a bennük lévő információ, mint a törzsszöveg!) vagy a nyitva hagyott kérdésekkel is. Nos, nézzük akkor az idézetet a „Tanácsok...”-ból: „*A könyvek rendszertana.* Alapvetően kétféle könyv van: az, amelyet rögtön elolvasol, és az, amelyet nem. Amit rögtön el bírsz olvasni, azt rögtön el is olvasod, ezért nevezük ezeket rögtön el is olvasható könyveknek. Ebből persze nagyon kevés van. Ugyanakkor tanácsos sohasem rögtön elolvasni egy könyvet. Mindig várni kell egy kicsit, még akkor is, ha tudod, hogy ezt a könyvet rögtön el bírnád olvasni. Ezért tulajdonképpen csak egyféle könyv van, mégpedig az, amit nem olvasol el rögtön. Ennek is megvannak viszont

az alfajai: azok a könyvek, amelyeket belátható időn belül elolvasol, és azok, amelyeket belátható időn belül sem olvasol el. Ez utóbbiak nagyjából azok, amelyeket sohasem fogsz elolvasni, habár ezt sohasem lehet tudni. Leginkább akkor nem, amikor még úgy hiszed, hogy belátható időn belül úgyis elolvasod... A könyvek rendszertani besorolása bonyolalmas feladat. [Új bekezd.] *Sürgősen elolvasandó könyvek*. Pontos rendszertani meghatározásuk lehetetlen. Lehet, hogy egy könyvről, amit még nem olvastál, de megvan, mert megvetted, megkaptad, kölcsönkérted és (vagy) elloptad, találtad, megrendelted, lemásoltad, satöbbi, hirtelen kiderül, hogy sürgősen el kell olvasni. A sürgősen elolvasandó könyvről akkor derül ki, hogy sürgősen elolvasandó, amikor sürgősen el kell olvasnod. Hogy ez mikor következik be, talány. Ettől azonban feszült vagy és ideges. Ezért tartogatod, mint a befőttet, ott porosodik a polcodon akár évekig is kinyitatlanul, mígnem jön egy váratlan és érthetetlen pillanat, amikor is a könyv hirtelen a belátható időn belül sürgősen elolvasandó könyvek listájára kerül. ... Vannak aztán azok a belátható időn belül elolvasható könyvek, amelyeket tényleg elolvasol belátható időn belül, de sohasem tudod, hogy pontosan mikor is. És végül van a harmadik, a faj rendszerének csúcragadozója, az a könyv, amelyet rögtön elolvasol, amelyre rávedt magad és szagolgotod, és magaddal cipeled mindenhová, és megvizsgálod a hajlatait és a textusait, majd szép lassan fölfalod. Ha jó a könyv. Mert ha menetközben kiderül, hogy mégsem jó, akkor hagyod az egészet. Csak azt olvasod el, amit el tudsz olvasni. Most látom, hogy az előbb tévedtem, mégis csak van olyan, hogy rögtön elolvasható könyv. Végül is ez a baj a rendszerekkel, hogy mindig összekuszálják őket az embert. Mondd, neked van valami rendszered? Mondjuk a könyvtáradhoz? Vagy magadhoz? Ha

nincs, sürgősen készíts egyet, vagy inkább mindjárt kettőt” (226–227).

Érteni, megérteni. Mit jelent egy szöveget érteni, megérteni? Gadamer azt mondja erről, hogy „a szövegek értelme nemcsak alkalmanként, hanem mindig fölötte áll a szöveg szerzőjének. Ezért a megértés nem pusztán reprodukáló, hanem egyben mindig alkotó viszonyulás. [...] Elég azt mondani, hogy *másképp* értünk, *amikor egyáltalán megértünk.*” Onderben minden képesség megvan ahhoz, hogy a gadameri értelemben *megértsen*: vagyis *másképp értsen*: a hagyományos irodalomtörténeti megközelítéseken túllépve számos új értelmezési lehetőséget mutat fel, és ami lényeges, ezek az új megközelítések meggyőzőek. Talán azért is, mert, ha szabad így mondani, mégis konzervatív módon formálja meg az új nézőpontokat: biztos hermeneutikai elmélet és mikrofilológiai pontosság alapján. (Vö. „jó olvasó”: l. fent, 1. megjegyzés).

Apokalümmenoi logoi – illetlen megjegyzések. Bizonyára szokatlannak és feltűnőnek hat a könyv címe (ahogy kell). De mit is jelent itt a címbeli *Illetlen megjegyzések*? A választ a következő Derrida-részlet adja meg (no, és persze maga az *egész* könyv). „Az apokalüptó jó szó a galára. Apokalüptó, felfedem, leleplezem, feltárom a dolgot, amely lehet a test egy része, a fej vagy a szemek, egy titkos rész, a nemi szerv vagy bármi, ami rejtve van, titok, az álcáznivaló, olyasmi, ami nem mutatkozik meg, de nem is mondódik ki, talán bír jelentéssel, de nem válhat rögtön magától értetődővé, vagy nem szabad, hogy azzá váljék. *Apokalümmenoi logoi* annyit tesz: *illetlen megjegyzések*. A titok és a pudenda körébe tartozó dolgokról van szó tehát” (139). Mindebből világos, hogy azon túl, hogy két dolgozat címében is visszatér a „motivum” (*Apokalümmenoi logoi* [Káin és Ábel – Genézis]: 113–124, *Illetlen*

megjegyzések [Csokonai Vitéz Mihály: Konstantinápoly]: 136), többről van itt szó. Az eddig rejtve maradt, „álcázott” jelentés(ek)nek keresése, felfedése: ez maga a könyv a célja, és tegyük hozzá, most már olvasói véleményt is mondva: érdeme.

A Grotosztól a Dolgokig. Ennek az ismertetésnek a jellegéből, funkciójából adódóan nincs szükség arra, hogy a kötet tanulmányait egyenként elemezve mutassa be (ez a recenzensnek sem kellemetlen, mert a különböző irodalomtörténeti korszakokat érintő, filológiai-eszmetörténeti szempontból rendkívül gazdag tanulmányok rövid bemutatása szinte megoldhatatlanul nehéz feladat lenne). Így a rövid felsorolás mellett, csak néhány reflexióra vállalkozhatom. A tanulmánykötet öt nagy fejezetből épül fel, ezek mindegyike 3-3 írást tartalmaz. *Grotoszok:* A bonyhai grotta (Berzsenyi Dániel: A' Melancholia), (A) Morf (Vörösmarty Mihály: A' Rom), Marcipánszárny és arabeszk (Borbély Szilárd: Ami helyet). *Ajtó, ablak:* Horáth az ablakban, a kaskában Anakreón (Csokonai Vitéz Mihály: A' Boldogság, Berzsenyi Dániel: Horáth), A koltói ablak (Petőfi Sándor: Szeptember végén), Az alaprajz (Franz Kafka: Az átváltozás). *Szemérem:* Apokalümmenoi logoi (Káin és Ábel – Genezis), Hangérien bjuiti (Móricz Zsigmond: Sárarany), Illetlen megjegyzések (Csokonai Vitéz

Mihály: Konstantinápoly). *Szavak:* „... ő lesz Dictátor közöttünk?” (A Nekrológus Kazinczy hatalmi stratégiájában), Ortológus és neológus (avagy a Kritika-vita), Vigyázat: Harry Potter! (J. K. Rowling: Harry Potter és...), *Dolgok:* Paleontológia szabadon, A Darwin-napló, Tanácsok egy ifjú olvasónak. Mint a címekből is látható, a szerző érdeklődése nagyon széles spektrumot fog át: a klasszicizmus kora mellett fontos területe a XX. századi irodalom, de a romantika kora sem idegen Onder számára. A tárgybeli különbségek ellenére mindegyik írás jellemzője az a kreatív, ugyanakkor eruditus megközelítés, amelyről már fent is említést tettem.

A könyv „rendszerintani besorolása”. Ahogy Onder Csaba írja: „a könyvek rendszerintani besorolása bonyodalmas feladat”. De nem tévedhetek nagyot, ha azt mondom, hogy minden „ifjú (és nem olyan ifjú) olvasó” számára, aki a jövőben komolyabban akar foglalkozni irodalommal/irodalomtudománnyal, az *Illetlen megjegyzések* legalábbis a „sürgősen elolvasandó könyv”-ek kategóriájába tartozik.

Onder Csaba: *Illetlen megjegyzések.* Tanulmányok és esszék. Ráció Kiadó. Bp., Szépirodalmi Figyelő Alapítvány. 2009.

Pethő József

A közjáték után folytatódik a darab Hogyan van jelen manapság a vers az életünkben?

Hagyjuk most az iskolát, ahol a diák kényszerűen találkozik a líra legértékesebb részével, s csak arra figyeljünk, ami a spontán érdeklődéssel függ össze! Kérdésünkre bizonyára találnánk statisztikailag megalapozott részletválaszokat,

de talán szerencsésebb, ha kerüljük a csalóka számadatokat, s inkább a tendenciákat tudatosítjuk.

A legszembetűnőbb, hogy soha nem volt annyi verset publikáló ember Magyarországon, mint mostanában. Lassan

minden, magára valamit adó tájegység, öntudatos település lapot vagy folyóiratot ad ki, s ezek tele vannak versnek látszó szövegekkel. Az önálló köteteknek pedig se szeri, se száma, hiszen nem kell hozzá egyéb, mint pár százezer forint, s az önjelölt költő elindulhat a Parnasszus felé. Magyarán: versfronton jelentős túlkínálat tapasztalható.

Ugyanakkor egy ezzel ellentétes folyamatnak lehetünk tanúi: soha nem olvastak olyan kevesen verset minálunk, mint napjainkban. A csekély példányszámban megjelenő kötetek jelentős hányada nem a kereskedelmi csatornákon jut el a célszemélyekhez (akik nem feltétlenül olvasók), hanem ajándék gyanánt, s a folyóiratokkal kapcsolatos helyzet sem sokban különbözik ettől. Persze nem azért kevés az olvasó, mert kicsiny a példányszám, hanem azért csekély a példányszám, mert kevés az érdeklődő.

Az egymással szembemenő két tendencia okainak feltérképezése jelentős irodalomszociológiai feladat lenne, egy recenzió keretei között azonban legfeljebb egy-egy sejtés megpendítésére nyílik lehetőség. Az idegenkedés a ritmikus rendbe szedett szövegektől nyilván összefügg azzal, hogy nagy többségükről kiderül, érdektelen klapanciák. Őszszefügg továbbá azzal is, hogy a valódi költészet világa belterjes lett: egymásnak írnak a költők. És nemcsak verset, kritikát is. A megdicsőülésnek különös útjai vannak. S néha, vagy többször, esetleg többnyire a rangos sajtóorgánumok versközleményei is csalódást okoznak. Marad így nekünk az egy kezünkön megszámlálható költő az élők közül, akikre még érdemes figyelnünk.

A tanulság: a versolvasás mostanában hasonlatossá vált a dunai aranymosók tevékenységéhez. (Igen, vannak néhányan ilyen emberek a Duna-tájon, itt-ott!) Több tonnányi homok és sóder megmozgatása révén néhány gramm nemesfémhez tudnak jutni.

E példabeszédet egy, az ünnepi könyvhétre megjelent, tipográfiailag szépen gondozott könyv szőlította életre bennem: Oláh András, Mátészalkán élő költő *Közjáték vagyunk* (alcíme: 50 év – 50 vers) címmel megjelent verskötete. A tény kedvéért le kellett írnom mátészalkai illetőségét, de máris lelkiismeret-furdalást érzek miatta, mert tudom (éreztem a magam bőrén elégszer), hogy aki „vidéken” él, ráadásul errefelé, az ab ovo gyanús. Pedig az említett kötet figyelemre méltó, s nem annak ellenére, mert..., hanem azért, mert ami benne olvasható (és hallható!), abban e mai kor jellemzői ellentmondásai csengenek vissza, egy érzékeny ember lelkében tükröződve, s olyan formavilág közvetítésével, amelyben a klasszikus költői nyelv hagyománya ötvöződik a modern versbeszéd eszköztárával.

S ha már a nyomdai munkálatokat dicsértem, néhány érvet hadd hozzak fel mellette! Minden szerző tudja, hogy a paperback forma amolyan jobb hűjámegoldás, kissé snassz, de nem telt többre, mondja a kiadó. Oláh András könyve szép, kemény kötésben látott napvilágot. A hátsó borító „elbírja” a CD-t, amelyről meghallgathatók Pathó István színművész és a Hangrafogó Együttes előadásában a versek (nem 50, hanem csak 40, de ezek között, ha jól számolom, 16 olyan akad, amelyik a nyomtatott oldalakon nem található, így aztán az alcím csak félig-meddig igaz, de egy költőtől ne várjuk el, hogy matematikából eminens legyen). Kedves a kötetet tervező, sok ötletet felvonultató Filep Anitától, hogy a címlapon a költő kis betűkkel szedett nevében az L-t nagygyal írva emeli ki.

A *Közjáték vagyunk* a kerek évfordulóra tekintő válogatás a korábbi nyolc kötetből, új vers mindössze egy akad benne, de az is a CD-re szorult. Számvetés tehát az élet egy olyan pontján, amit akár drámáinak is megélhet az

ember, de Oláh Andrásnak eszében sincs efféle szerepben tetszelegni. Rezigált arccal pillant szakállá mögül a világra, tekintetéből a kitárulkozás és az összegzés örömét vélem kiolvasni, és esetleg a kényszerű önkorlátozás miatti sajnálkozást.

A „megmenekült” versek négy ciklusba rendeződnek, s ez a megoldás jól segíti az elmélyültebb tájékozódást Oláh költői világában, a lírai én irányultságának követésében, ugyanakkor megfoszt a pályáivra vonatkozó, a történeti szempontú megközelítés lehetőségétől. (Ha a versek alatt ott állana a keletkezés évszáma, segítséget nyújthatna az ilyen irányú vizsgálódáshoz.)

Egy összegző kötetben az a legizgalmasabb (ha szabad ezt a jelzöt versgyűjteményre alkalmazni), hogy benne jól áttekinthetően feltárulkozik a költő és a világ viszonya, s felkínálja az olvasó számára a lehetőséget, hogy a saját (nem költői formában kialakított) álláspontjával szembesítse, vitatva vagy egyetértve. Számomra nincs Oláh kibontakozó világképében olyan lényeges részlet, amellyel ne tudnék egyetérteni, sőt úgy találom, hogy a dolgok állása talán a pesszimizmus mélyebb tónusait is elfogadhatóvá tenné, de ezt bizonyára az életkorbeli különbség mondatja velem, ennyivel régebb óta forgok a hiúság vásárában. Azt mindenképp nyugtáznom kell, hogy a kötet színei mind a négy ciklusban a sötétebb árnyalatok felé tolnak, s a versek a lírai én nyugtalanságának, aggodásának, a távlatok homályba veszésének, az örömteli pillanatok hiányának tanúságtételei.

Az első ciklus (Üzenet a toronyba) a közéleti versek, azoké, amelyek hangulatjelentések egy olyan világról, ahová átzuhantunk a múltból, de változatlanul koreszmék zavaros füstjét szívjuk, s a botok fehér koppanása jelzi a kötelező haladási irányt.

Populista megközelítésben biztos csipőből lőnének a költőre az alábbi versszak alapján, de populisták nem olvasnak verseket, csak a kezükbe adott idézetekkel argumentálnak. E versszak lélekbe markoló pesszimizmusa azonban nem a kibicé, hanem olyasvalakié, aki szenved azért, hogy ezeket a sorokat le kell írnia: magyarnak látszunk egy maszkabálban / tarkónkra festve a célkereszt / cédává züllünk egy rongy hazában / – ugyan mondjátok: ki érti ezt...

A műfaj természete, mármint a recenzióé, nem teszi lehetővé, hogy hosszasan időzzek e ciklus verseinél, pedig a költői képek sziporkái vagy a versötletek kibontásának bravúrjai (Seherezádé, Munkács eleste) megérvénének egy-egy misét. Mint ahogy az is, hogy a kötött formákban otthonosabb költő gondolatai e témakörben miként kíváncsoznak a szabadvers világa felé.

A második ciklus a szerelmi témáé. Tiszta szerencse, hogy a költők még hisznek benne, lehet ebben az érzelmi tartományban is újat, mást vagy másként mondani, mint az elődök. Ami föltűnő: a fejezet múlt idejű címe: Megőriztem. Összezseng ezzel, hogy az első, a hogy magadba zárj című vers kivételével a továbbiak a csalódottság, a kiábrándultság, a beteljesületlenség húrjain szólalnak meg, pedig ezek mögött már nem a társadalmi, hanem a szubjektíven egyéni tapasztalatok állanak.

Azokat a tényeket azonban, amelyek a költői magatartást kiváltják, az olvasó nem ismerheti, mint ahogy a műzsa (műzsák?) is anonim marad számára (ilyen hendikeppel indul a mai költő a klasszikusokkal szemben!), ezért nehezebbé válik a befogadói azonosulás. Ebből következően felértékelődnek a ciklus olyan versei, amelyekben valami sajátos áttűnés folytán felkínálódik az identifikáció lehetősége. Ilyen a bűnhődés, amely a helyzetdal manapság ritka műfajában adja a jelenvalóság élményét,

vagy a búcsú Nausikaától, amelynek szereplőiraja az antik mű jól körülhatárolható, időtlenül jelen levő érzelmi világát tudja a mába transzponálni.

Azt gondolom, nem tévedek, ha Oláh kötetének jól tapintható forrásvidékéhez odaszámítom Ingmar Bergmant, a filmrendezőt is, akinek művészi horizontján mindvégig ott van az Istennel, illetve a hiányával való hadakozás. Bevallom, számomra ez a tematikus vonulat, a harmadik ciklus (Türeلمي zóna) kínálja a legtöbb szellemi izgalmat.

Ebben az egységben olvasható a kötet talán legjobb verse, a nyolcadik napon, amelyben –szinte meglepő módon – a szelid hangú, meditatív hajlamú költő nyers hangnembe vált.

Méltatlan lenne itt elnagyoltan felvázolni azt a filozófiát, amelyet a Türeلمي zóna darabjai hordoznak, itt csak jelezni tudom, hogy megérnének egy külön vizsgálatot, együtt a kötetbe nem került, de tematikusan illeszkedő többi verssel.

Az utolsó ciklus (az utolsó szerep) portrékat és önportrékat (létállapot-verseket) tartalmaz. Az elesettek, a számkivetettek, a lenézettek arcképe rajzolódik ki együttérző megértéssel a költő sorai mögül, s úgy tűnik, a szerző önmagát is odasorolja azok közé, akiknek csapnivaló szerepben, a hazugság gyűrött ruhájában, lapító hittel kell keresnie... de mit is? És mennyi eséllyel?

Őszinteség, józan számvetés, mérték-tartó indulatok, tiszteletre méltó önismeret, formai sokrétűség, gazdag költői invenció jellemzik a Közjáték vagyunk verseit. Olyan kötettel gazdagította az olvasókat Oláh András, amelyre érdemes odafigyelni. Ha vannak még, akikben akad hajlandóság a figyelemre!

Oláh András: Közjáték vagyunk. 50 év – 50 vers. Hungarovox. 2000, 64 p.

Hamar Péter

Aczél Géza Déry-díjas

A Déry Tibor Alapítvány Kuratóriuma „kiemelkedő irodalmi munkásságáért” Aczél Gézát, az Alföld főszerkesztőjét Déry Tibor-díjjal tüntette ki. A díjat október 16-án Lator László és Závada Pál

kurátorok adták át az Artisjus székházában. Tizenkét kötete jelent meg, versek, tanulmányok, monográfiák. A 62 éves költő, irodalomtörténész megyénk, Ajak szülőtte.